

หลักสัปปายะ กับ การอนุรักษ์พุทธสถานภายในวัด*

SUPPĀYA PRINCIPLES AND THE CONSERVATION OF BUDDHIST SITES WITHIN TEMPLES

พระครูพิพิธกิจจานุการ (นิพนธ์ นิพโย)

Phrakhru Phiphitkitchanukarn (Nipphon Nipphayo)

วัดวันยาวล่าง อ.ขลุง จ.จันทบุรี

Wat Wan Yao Lang, Khlung District, Chanthaburi Province

E-mail : phrapladsmsakdisaeli@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งเน้นศึกษางานด้านสาธารณูปการภายในวัด โดยเน้นหลักสัปปายะ กับ การอนุรักษ์พุทธสถานภายในวัด สามารถสรุปผลการศึกษาได้ว่า การนำหลักสัปปายะ คือ การจัดสถานที่ของวัดให้เป็นที่ร่มรื่น และมีความสะดวกในการใช้งานส่งผลให้การจะพัฒนาศาสนสถานหรือพุทธสถานในวัดเกิดประโยชน์และดึงดูดนักท่องเที่ยวรวมถึงสามารถที่จะพัฒนาด้านอื่น ๆ ไปด้วยด้านอาหารสัปปายะคือมีความสะดวกสบายเมื่อมีผู้เข้ามาเยี่ยมชมแล้วมีสถานที่สำหรับซื้อของฝากได้มีอาหารทานในวัดก็จะทำให้เสริมภาพลักษณ์การท่องเที่ยวที่ดีรวมถึงการมีบุคคลที่พร้อมในการทำงานเป็นการพัฒนาทุนมนุษย์ที่ดีมีการสร้างมัคทายกน้อยเพื่อเป็นมัคคุเทศก์นำทางเล่าถึงประวัติศาสตร์ภายในวัดและเล่าถึงความสำคัญของพุทธสถานต่าง ๆ และการบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถาน โดยเฉพาะในส่วนที่มีผู้มีจิตศรัทธาอุดหนุนการปฏิสังขรณ์ ให้ทุกฝ่ายกวดขันให้มีการปฏิบัติตามหลักการบูรณะพุทธสถานอย่างเคร่งครัด ดังนี้ ประการแรก ในกรณีที่ผู้มีจิตศรัทธาจะบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถานที่สำคัญมีการชี้แจงและควบคุมให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทำตามรูปแบบเดิม อย่าให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปร่างลักษณะและลวดลายของพุทธสถานไปเป็นอย่างอื่นตามใจชอบ ประการที่สอง อย่าให้มีการรื้อทำลายพุทธสถานที่สำคัญ เพื่อจะสร้างของให้ขึ้นมาแทน ประการที่สาม อย่าให้มีการก่อสร้างของใหม่ขึ้นในโบราณสถาน เพราะจะทำให้พุทธสถานเสียหาย เสียสง่าและ เสื่อมคุณค่า

คำสำคัญ : หลักสัปปายะ; การอนุรักษ์; พุทธสถาน

Abstract

This academic article focuses on studying the public utilities within the temple, emphasizing the sappaya and conservation of Buddhist sites within the temple. The conclusion of the study is that the application of the sappaya principle, which is arranging the temple to be

shady and convenient to use, results in the development of religious sites or Buddhist sites in the temple to be beneficial and attract tourists, including being able to develop other aspects as well. In terms of food, sappaya is convenient when visitors have a place to buy souvenirs and food to eat in the temple, which will enhance the image of good tourism. Including having people ready to work is a good development of human capital. There is the creation of young guides to be tour guides, telling the history within the temple and telling the importance of various Buddhist sites and the restoration of Buddhist sites, especially in the part where there are devotees who support the restoration. All parties must strictly enforce the principles of Buddhist site restoration as follows: First, in the case where devotees want to restore important Buddhist sites, there must be an explanation and control for all parties involved to follow the original format. Do not change the shape, appearance, and design of the Buddhist site to be something else as desired. Second, do not allow the destruction of important Buddhist sites. In order to create something to replace it, thirdly, do not allow the construction of anything new in the ancient place, because it will damage the Buddhist place, make it lose its splendor and value.

Keywords : SUPPĀYA principles, conservation, temples

บทนำ

วัดในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนและในฐานะหนึ่งคือเป็นที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเพราะฉะนั้นการจัดศาสนสถานหรือพุทธสถานให้เหมาะสมและพร้อมใช้งานจึงเป็นสิ่งที่วัดแต่ละวัดควรที่จะคำนึงถึงและบริหารจัดการให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยเกิดประสิทธิผลมากที่สุด ในหลักของสัปปายะที่มาจากพระไตรปิฎกมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกิดการอนุรักษ์พุทธสถานภายในวัดให้เกิดคุณค่าและความสำคัญต่าง ๆ ตกทอดแก่ประชาชนและเยาวชนรุ่นหลัง ดังนั้นการจัดพื้นที่เพื่ออนุรักษ์พุทธสถานภายในวัดจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะขับเคลื่อนงานบริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านสาธารณูปการให้สามารถเกิดประโยชน์มากที่สุดทั้งแก่วัด แก่พระพุทธศาสนาและแก่ประชาชนทั่วไปดังนั้นการที่จะนำหลักสัปปายะมาใช้จึงถือว่าการบูรณาการที่เหมาะสมและสามารถนำมาใช้ได้ซึ่งผู้เขียนได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของหลักสัปปายะที่มาจากพระไตรปิฎกและอนุรักษ์การจัดการศาสนสถานภายในวัดซึ่งมีพื้นที่ใช้สอยในแต่ละพื้นที่ต่าง ๆ ที่แตกต่างกัน

การใช้พื้นที่ของวัด

วัดโดยทั่วไปนิยมแบ่งเขตพื้นที่ภายในออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ 1. เขตพุทธาวาส 2. เขตสังฆาวาส 3. เขตธรณีสงฆ์เขตพุทธาวาส คือ

1. พระเจดีย์ พระมณฑป พระปราสาท : อาคารที่สร้างเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางหลักของวัด
2. พระอุโบสถ : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำสังฆกรรม
3. พระวิหาร : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส
4. เจดีย์ (มณฑป ปราสาท) ราย เจดีย์ (มณฑป ปราสาท) ทิศ : อาคารที่ใช้บรรจุอัฐิ หรือประกอบเพื่อให้ผังรวมสมบูรณ์
5. หอระฆัง : อาคารที่ใช้เป็นเครื่องตีบอกเวลาสำหรับพระภิกษุสงฆ์
6. ศาลาต่าง ๆ เช่น
 - ศาลาราย : อาคารที่ใช้เป็นที่นั่งพักของผู้มาเยือน
 - ศาลาทิศ : อาคารที่ใช้ล้อมอาคารสำคัญสำหรับให้คฤหัสถ์นั่งพัก หรือประกอบเพื่อให้ผังรวมสมบูรณ์
7. พระระเบียง : อาคารที่ล้อมอาคารหลักสำคัญหรือล้อมแสดงขอบเขตแห่งพุทธาวาส
8. พลับพลาเปลื้องเครื่อง : อาคารที่ใช้สำหรับเป็นที่พระมหากษัตริย์เปลี่ยนฉลองพระองค์ในวาระที่เสด็จพระราชดำเนินเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล

พระเจดีย์ พระปราสาท และพระมณฑปถือเป็นอาคารที่สำคัญที่สุดในฐานะหลักประธานของวัด จึงมักถูกวางตำแหน่งลงในผังตรงส่วนที่สำคัญที่สุดของเขตพุทธาวาส เช่น บริเวณกึ่งกลางหรือศูนย์กลางหรือแกนกลางของผัง อาคารสำคัญรองลงมาคือ พระอุโบสถและพระวิหาร ซึ่งอาคารทั้ง 2 ประเภทนี้มักใช้ประกอบคู่กันกับพระเจดีย์เสมอ หรืออาจใช้ประกอบร่วมกันทั้ง 3 ประเภท คือ พระอุโบสถ พระเจดีย์ และพระวิหาร ทั้งนี้เนื่องเพราะอาคารทั้ง 2 ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา พระอุโบสถหรือพระวิหารจึงมักวางทางด้านหน้าของพระเจดีย์เสมอในลักษณะของแนวแกนตั้ง เพื่อว่าเวลาประกอบพิธีกรรม ทุกผู้ทุกนาม ณ ที่นั้นจะได้หันหน้าไปยังพระองค์ และถึงแม้ว่าบางครั้งจะมีการใช้ประกอบร่วมกันทั้ง 3 อย่างก็ตาม อาทิเช่น พระวิหารวางด้านหน้าสุด มีพระเจดีย์อยู่กลาง และพระอุโบสถอยู่ด้านหลัง ตัวพระอุโบสถด้านหลังนั้น ก็มักจะหันส่วนหน้าของอาคารไปทางด้านหลังด้วย เพื่อว่าเวลาที่เข้าไปทำสังฆกรรม จะยังคงสามารถหันหน้าเข้าสู่องค์พระเจดีย์ได้เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตามตำแหน่งของอาคารก็ไม่มีข้อกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวเสมอไป (ยกเว้นพระเจดีย์ ที่ยังคงตั้งอยู่ในตำแหน่งหลัก) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแนวความคิดและคตินิยมของแต่ละสมัยเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับอาคารประเภทอื่น ๆ เช่น พระระเบียง ศาลาราย จะปรากฏร่วมในผังในลักษณะอาคารรองกลุ่มที่ 2 ซึ่งเป็นเพียงองค์ประกอบที่สร้างให้ผังมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะในแง่ของประโยชน์ใช้สอย หรือในเชิงความหมายของสัญลักษณ์ตามคติความเชื่อก็ตาม โดยมักปรากฏในลักษณะที่โอบล้อมกลุ่มอาคารหลักประธานสำคัญเหล่านั้น

เขตสังฆาวาส หมายถึง ขอบเขตบริเวณพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัด ที่กำหนดไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ ได้แก่

1. กุฏิ : อาคารที่ใช้สำหรับอาศัยหลับนอน
2. กัปปิยกุฏิ : โรงเก็บอาหาร

3. หอฉัน : อาคารที่ใช้เป็นที่ฉันภัตตาหาร
4. วัจจุฎฐี : อาคารสำหรับใช้ขับถ่าย
5. ศาลาการเปรียญ : อาคารที่ใช้เป็นที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์
6. หอไตร : อาคารที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา
7. ชันดาฆร : โรงรักษาไฟและตม้น้ำ
8. ธรรมศาลา : โรงเทศนาธรรม
9. ห้องสรงน้ำ : ห้องชำระกาย
10. ศาลาท่าน้ำ : อาคารทำน้ำและทางเข้าวัดทางน้ำ

กุฏิถือเป็นอาคารหลักสำคัญ โดยมีอาคารประเภทอื่นประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกัน ส่วนใหญ่ไม่มีกฎเกณฑ์การวางผังมากนัก นอกจากบางประเภทของวัด ชั้นของวัด ที่ตั้ง รวมทั้งขนาดยังมีผลต่อการจัดวางผังของเขตนี้ กล่าวคือหากเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็กอยู่ในแถบถิ่นชนบท นิยมวางตัวกุฏิกระจายตัวเป็นหลัง ๆ อาคารที่เป็นองค์ประกอบรองหลังอื่น ๆ ก็จะจัดวางอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการใช้สอยของพระภิกษุ ส่วนใหญ่จะจัดกุฏิให้อยู่เป็นกลุ่ม โดยอาจแยกเป็นหลัง ๆ หรือต่อเชื่อมด้วยชานเป็นหมู่หรือคณะฯ มีหอฉันอยู่ตรงกลางชาน ถัดเลยออกมาจะเป็นเรือนวัจจุฎฐี ซึ่งปัจจุบันอาจรวมเข้ากับห้องสรงน้ำและมักสร้างต่อเรียงเป็นแถว ๆ

สำหรับกับปัยกุฏิหรือโรงเก็บอาหารก็มักรวมเข้ากับเรือนชันดาฆรเป็นอาคารหลังเดียวกัน โดยอาจมีเพียงจุดเดียวรวมกันสำหรับวัดขนาดเล็ก หรือแยกเฉพาะตามหมู่หรือคณะสำหรับวัดขนาดใหญ่ ส่วนหอไตรก็จะแยกออกไปตั้งเดี่ยวอยู่กลางสระน้ำใหญ่ เช่นเดียวกับศาลาการเปรียญที่มักตั้งอยู่ในตำแหน่งที่พระสงฆ์ทั้งปวงสามารถเข้ามาใช้สอยได้อย่างสะดวกทั่วถึง ขณะเดียวกันก็สามารถเฝ้าต่อประชาชนที่เข้ามาใช้ประโยชน์ด้วย มักวางอยู่ด้านหน้าเขตสังฆาวาส หรือบริเวณส่วนที่ต่อกับเขตพุทธาวาส หรืออาจอยู่ทางด้านข้างของเขตธรณีสงฆ์ ที่ประชาชนสามารถเข้ามาได้ง่าย ส่วนธรรมศาลา จะมีขึ้นหากวัดนั้นไม่มีศาลาการเปรียญ แต่สำหรับวัดขนาดใหญ่ ผังเขตสังฆาวาสค่อนข้างจะมีระเบียบแบบแผนชัดเจน โดยเฉพาะวัดหลวงจะมีการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งและระบบของโครงสร้างผังอย่างตั้งใจ ด้วยการแบ่งเป็น “คณะ” โดยแบ่งขนาดตามจำนวนพระสงฆ์และองค์ประกอบย่อย เช่น หอฉัน หอไตร วัจจุฎฐี กับปัยกุฏิ ฯลฯ ของแต่ละคณะ

เขตธรณีสงฆ์ หมายถึง เขตพื้นที่ในพระอารามที่วัดกำหนดพื้นที่บางส่วนที่เหลือจากการจัดแบ่งเขตสำคัญ คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ให้เป็นเขตพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ ของวัด เช่น

- ใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อสร้างความร่มรื่นให้วัด
- ใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่น ๆ เช่น สร้างเมรุสำหรับฌาปนกิจศพชุมชน
- ตั้งโรงเรียนเพื่อให้การศึกษาแก่สังคม
- แบ่งเป็นพื้นที่ให้คฤหัสถ์เช่าเพื่อใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน อาทิการสร้างตึกแถว หรือทำเป็นตลาด เป็นต้น

หลักสัปายะ 4

1. อาวาสสัปายะ ที่อยู่เป็นที่สบาย คือทำวัดให้เป็นอาราม เป็นรมณีสถาน รื่นรมย์เจริญตาเจริญใจแก่ผู้พบเห็น เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้านจิตใจ ที่ตั้งวัดไม่ใกล้ไม่ไกลจากชุมชนเกินไป มีการแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาสชัดเจนเป็นส่วน ยิงในภาวะโลกร้อนด้วยแล้ว หากวัดได้มีการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา ร่มรื่นดูเป็นธรรมชาติ นับว่าเหมาะกับภาวะโลกอันแสนที่จะร้อนเหลือหลาย ส่วนบางวัดตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมเป็นทุนเดิม เช่น ภูเขา ลำธาร สวน ป่า ได้เน้นเรื่องความสะอาดหรือความเป็นระเบียบเรียบร้อยสม่ำเสมอเท่าที่ทำได้สร้างความสุขเพิ่มขึ้นแก่ผู้พบเห็น

2. อาหารสัปายะ อาหารเป็นที่สบาย เมื่อมีที่อยู่สบายต้องคำนึงถึงการกินอาหาร ในสมัยก่อนเป็นหน้าที่ของพระภิกษุเทศ ปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส การจัดสวัสดิการด้านอาหารจึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการรวมเรื่องต่าง ๆ เช่น การกำหนดเส้นทางโคจรบินทบาต ควรแบ่งเป็นสาย มีการเปลี่ยนเวรกันเพื่อเจริญศรัทธาของผู้ทำบุญและป้องกันการติดในตัวบุคคล มีการจัดฉันรวมกันเป็นที่แห่งเดียว เพื่อประโยชน์คือทำให้เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกลาภ ขจัดความขัดแย้งในการแสวงหาอุปฐาก ก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม เป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวายและสามารถแนะนำอบรมได้ง่ายในเวลาก่อนและหลังอาหาร มีเจ้าหน้าที่รับนิมนต์ และทำหน้าที่แจกจ่ายการนิมนต์ให้ทั่วถึงโดยความเป็นธรรมหรือจัดตั้งมูลนิธิสงเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน

3. บุคคลสัปายะ บุคคลเป็นที่สบาย คำนึงถึงเรื่องบุคคลที่อยู่ภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนา คนวัดแบ่งออกเป็น พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา หรือแม่ชี และเด็กวัด วัดใดดีหรือไม่ดีบ้างบอกได้ว่าดูจากบุคคลทั้ง 4 ประเภtdังกล่าว ควรจัดที่อยู่อาศัยของบุคคลแต่ละประเภทให้เหมาะสมตามสภาพ การติดต่อกันควรกำหนดเวลาสถานที่ ที่อยู่ของเด็กวัดควรสะอาดและมีระเบียบ มีการวางกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติพร้อมบทกำหนดโทษและควรกำหนดวันให้มีการพัฒนาวัดร่วมกัน

4. ธรรมสัปายะ ธรรมเป็นที่สบาย จุดมุ่งหมายหลักของวัดคือสถานที่ประพาศธรรม สิ่งที่จะก่อให้เกิดธรรมสัปายะ คือ บริเวณวัดร่มรื่น เป็นระเบียบ มีโครงการต้นไม้พุดได้ มีสุภาชิตสอนใจ ปรีศนาธรรม คติธรรม โครงการเสียงธรรมะตามสาย รับฟังกันทั่วบริเวณวัดทั้งในวันจัดงานบุญ และกระจายเสียงไปถึงชุมชนหมู่บ้าน จัดสถานที่ฟังเทศน์ฟังธรรมในสถานที่สงบร่มเย็น อากาศถ่ายเทสะดวก จัดทำห้องสมุดธรรมะ โดยจัดหาหนังสือธรรมะ หนังสืออื่น ๆ ที่มีสาระประโยชน์เพื่อให้ผู้มาวัดได้อ่าน และมีที่นั่งอ่านหนังสือเป็นส่วนส่วนเพียงพอ รักษาศิลปะหรือพุทธศิลป์ภายในวัด พิพิธภัณฑของวัดจัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น (ปราณสุวีร์ อวอร่ามรัศมี, 2566)

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากการเพิ่มของประชากร (Population growth) เมื่อผู้คนมากขึ้นความต้องการบริโภคทรัพยากรก็เพิ่มมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่อง

อาหาร ที่อยู่อาศัย พลังงาน และเกิดจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี (Economic Growth & Technological Progress) ความเจริญทางเศรษฐกิจนั้นทำให้มาตรฐานในการดำรงชีวิตสูงตามไปด้วย มีการบริโภคทรัพยากรจนเกินความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิต มีความจำเป็นต้องใช้พลังงานมากขึ้น ในขณะที่ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีก็ช่วยเสริมให้อุปกรณ์นำทรัพยากรมาใช้ได้ง่ายขึ้นและมากขึ้น

การให้ความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติ แก่พุทธศาสนิกชนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ ทั้งปัญหาภัยแล้ง โลกร้อน อุทกภัย วาตภัย น้ำเน่าเสีย ขยะล้นเมือง พื้นที่ป่าลดลง เพื่อให้ประชาชนทราบและเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาภัยแล้ง การจัดการขยะ น้ำเสีย การอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า และการเพิ่มพื้นที่สีเขียว เป็นต้น

การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม จึงมีความสำคัญเพราะเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนในชุมชนร่วมมือร่วมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียว นำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน การมีส่วนร่วมนั้นมีเป้าหมายให้บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา ช่วยเหลือ สนับสนุนในกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลเพื่อให้เกิดการยอมรับ และก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดทุกฝ่าย โดยวิธีการดำเนินการร่วมกันของหลายๆ ภาคส่วน ได้แก่ วัด ชุมชน โรงเรียน หน่วยงานท้องถิ่น ตามแนวทางที่เรียกว่า “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) โดยมีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

(1) การให้ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หรือ ภัยพิบัติ ผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เช่น ติดป้ายรณรงค์ ติดบอร์ด เว็บไซต์ รวมถึงการใช้เสียงตามสาย หรือการเทศนาในวันสำคัญเพื่อถ่ายทอดหรือบอกข่าวสารให้แก่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและรับรู้อย่างเท่าเทียมกัน และ มีกิจกรรมเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และภัยพิบัติร่วมกับชุมชน

(2) มีการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาสิ่งแวดล้อมในวัด จัดอันดับความสำคัญของปัญหา

(3) มีการร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินการตามปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น

(4) มีการร่วมกันกำหนดมาตรการ แนวทางในการดำเนินการ และรับผิดชอบเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

(5) มีการร่วมกันกำหนดระยะเวลาดำเนินการ และวิธีการติดตามประเมินผล

(6) มีการร่วมกันดำเนินการตามแผนการดำเนินการที่วางไว้

(7) มีการร่วมกันติดตามผลการดำเนินงาน และปรับปรุง/พัฒนาหากผลการดำเนินงานไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายที่กำหนด

สรุปได้ว่า การนำหลักสปปายะคือการจัดสถานที่ของวัดให้เป็นที่ร่มรื่นและมีความสะดวกในการใช้งาน ส่งผลให้การจะพัฒนาศาสนสถานหรือพุทธสถานในวัดเกิดประโยชน์และดึงดูดนักท่องเที่ยวรวมถึงสามารถที่จะพัฒนาด้านอื่น ๆ ไปด้วยด้านอาหารสปปายะคือมีความสะดวกสบายเมื่อมีผู้เข้ามาเยี่ยมชมแล้วมีสถานที่สำหรับซื้อ

ของฝากได้มีอาหารทานในวัดก็จะทำให้เสริมภาพลักษณ์การท่องเที่ยวที่ตีรวมถึงการมีบุคคลที่พร้อมในการทำงาน เป็นการพัฒนาทุนมนุษย์ที่ดีมีการสร้างมรดกทายาทน้อยเพื่อเป็นมรดกเทศก่นำทาง เล่าถึงประวัติศาสตร์ภายในวัดและ เล่าถึงความสำคัญของพุทธสถานต่าง ๆ รวมถึงการสอดแทรกธรรมะให้ประชาชนได้เข้าถึงทำและสามารถที่จะ ประยุกต์หลักเพื่อทำให้เกิดความสำเร็จในชีวิตได้เพราะฉะนั้นความสำคัญของหลักทรัพย์ระยะ 4 จึงมีความสำคัญ อย่างที่ผู้เขียนได้นำมาประยุกต์ใช้ในหลักสัปปายะ 4 นี้

พุทธสถานเป็นมรดก ทางวัฒนธรรมและหลักฐานของความเจริญรุ่งเรืองประเพณีทอสังหาริมทรัพย์ที่สามารถบอกเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีตนับตั้งแต่ประวัติศาสตร์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และเทคโนโลยี ของมนุษยชาติ ซึ่งอนุชนรุ่นหลังสามารถค้นคว้าและศึกษาหาความรู้จากพุทธสถาน เมื่อผู้ศึกษามีความรู้ พื้นฐานด้านต่าง ๆ เพียงพอและได้มีการศึกษาย้อนหลังกลับไปตามขั้นตอน พร้อมทั้งอาจต้องทำการขุดค้นเพิ่มเติม ดังนั้นพุทธสถานจึงเปรียบเสมือนเป็นแหล่งความรู้หรือตำราที่มีได้เรียบเรียงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร นอกจากนี้ พุทธสถานยังเปรียบได้กับผู้อาวุโส หรือบรรพบุรุษของมนุษยชาติที่มีอายุยาวนาน แม้ว่าพุทธสถานบางแห่งจะชำรุด ทรุดโทรมและหมดสภาพการใช้งานแล้วก็ตามก็เปรียบเสมือนบรรพบุรุษของมนุษยชาติ (กรมศิลปากร สำนักโบราณคดี, 2547) ดังนั้น การใช้งานและการดูแลรักษาพุทธสถานจึงควรปฏิบัติเช่นเดียวกับการปฏิบัติต่อบรรพบุรุษหรือญาติผู้ใหญ่การแสดงความเคารพการระออ่อนน้อมถ่อมตนต่อพุทธสถานเหล่านั้นจำเป็นต้องปฏิบัติซึ่ง อาจกล่าวได้ว่าแหล่งพุทธสถานทุกแห่งมีคุณค่าและความสำคัญด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านเอกลักษณ์ เป็นคุณค่าของพุทธสถานที่แสดงการรับรู้ หรือความเข้าใจถึงที่มาสถานที่ตั้งชนชาติ ความเชื่อศาสนา ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมของชุมชนใดชุมชนหนึ่งหรือประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ ตัวอย่างเช่น พระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราชเป็นที่รับรู้กันว่าเป็นเอกลักษณ์ของเมืองนครศรีธรรมราชตลอดจน เป็นความภาคภูมิใจของชาวนครศรีธรรมราชและชาวไทยได้ เป็นต้น

2. ด้านวิชาการ เป็นคุณค่าของพุทธสถานที่สะท้อนเรื่องราวในอดีต เป็นข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์พุทธ ศาสนา สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ซึ่งเป็นเครื่องแสดงประวัติความเป็นมาอันเก่าแก่ของชุมชน ของชาติรวมทั้งเป็น แหล่งทัศนศึกษา และแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น พุทธสถานในเมืองพุทธสุโขทัย จังหวัดสุโขทัยแสดงเรื่องราว ประวัติศาสตร์ชาติไทยและแหล่งเรียนรู้ เป็นต้น

3. ด้านเศรษฐกิจ เป็นคุณค่าของพุทธสถานที่ก่อให้เกิดรายได้ของชุมชนและของประเทศทั้งทางตรงและ ทางอ้อมจากการมีผู้เข้ามาเที่ยวชม ศึกษาหาความรู้ ตัวอย่างเช่น อุทยานประวัติศาสตร์เมืองสิงห์อุทยาน ประวัติศาสตร์พิมาย อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง เป็นต้น

4. ด้านการใช้สอย เป็นคุณค่าของพุทธสถานที่สามารถนำมาใช้งานได้ในปัจจุบันซึ่งเป็นการใช้งานที่ไม่ ก่อให้เกิดการเสื่อมสภาพ การเปลี่ยนแปลงหรือการรื้อทำลายพุทธสถานนั้น ตัวอย่างเช่น ศาลากลางเก่าจังหวัด ราชบุรี หมู่พระวิมานพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ซึ่งใช้เป็นอาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจวนเร ชิดกัมปอร์ต จังหวัดตราด ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ทำการสำนักคุมประพฤติ กระทรวงยุติธรรม เป็นต้น

5. ด้านสังคม เป็นคุณค่าของพุทธสถานที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี เป็นความภาคภูมิใจของคนในสังคม เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในสังคม ตัวอย่างเช่น มัสยิดกรือเซะ จังหวัดปัตตานี พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ พระธาตุนมเมือง จังหวัดนครพนม เป็นต้น

6. ด้านการเมือง เป็นคุณค่าของพุทธสถานที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญ ในประวัติศาสตร์การกำหนดขอบเขตหรือการรักษาอธิปไตย และการสร้างความร่วมมือร่วมใจของคนทั้งชาติ ตัวอย่างเช่น วัดชลธาราสิงห์หรือวัดพิทักษ์แผ่นดิน อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส ซึ่งเป็นพุทธสถานที่สำคัญในการกำหนด แบ่งเขตแดนระหว่างไทย - อังกฤษ ในสมัยรัชกาลที่ 5

7. ด้านสุนทรียภาพ เป็นคุณค่าความงามของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม เช่น วัดบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น

สรุปได้ว่า ในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญต่อพุทธสถานที่ที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นของหายากและเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ ซึ่งถึงแม้ว่าสภาพสังคมในปัจจุบันจะมีอิทธิพลผลักดันในด้านผลของการเร่งรัดพัฒนาให้ทันสมัยขึ้นแต่การพัฒนาดังกล่าวก็ต้องควบคู่ไปกับการอนุรักษ์อย่างได้ดุลยภาพให้เข้ากับชีวิตในสังคมปัจจุบันและสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ โดยต้องไม่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ของสิ่งเหล่านั้นไปอย่างน่าเสียดาย

สาเหตุที่ก่อให้เกิดความเสื่อมสภาพของพุทธสถาน

สาเหตุที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมโทรมของพุทธสถาน อาจแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุ มิได้หมายความว่าพุทธสถานหนึ่ง ๆ จะชำรุดเสื่อมสภาพเนื่องจากสาเหตุใด สาเหตุหนึ่งโดยเฉพาะสาเหตุการชำรุดเสื่อมสภาพของพุทธสถานว่ามีหลายสาเหตุ และหลายกระบวนการ ซึ่งจะเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน และมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด สาเหตุที่คาดว่าทำให้พุทธสถานเกิดการชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออก เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1. สาเหตุภายใน หมายถึง กระบวนการเสื่อมสภาพของพุทธสถานซึ่งเกิดจากสาเหตุภายในตัวพุทธสถานเอง ได้แก่ ชนิดและคุณสมบัติของวัตถุที่เป็นรากฐานของพุทธสถานสถานที่ตั้ง ลักษณะโครงสร้าง และน้ำหนักของพุทธสถาน การคำนวณ และการออกแบบ โครงสร้างไม่ถูกต้อง ความผิดพลาดทางด้านเทคนิคการก่อสร้าง เป็นต้น

2. สาเหตุภายนอก หมายถึง กระบวนการเสื่อมสภาพของพุทธสถานที่เกิดขึ้นจากการกระทำของสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เคมี ชีววิทยา และจุลชีววิทยา สาเหตุจากมนุษย์เป็นศัตรูที่ก่อให้เกิดการชำรุดเสียหายต่อพุทธสถาน และเกิดขึ้นในลักษณะต่าง ๆ กัน มนุษย์เป็นตัวการสำคัญในการเสื่อมสภาพชำรุดเสียหายของพุทธสถาน ทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนา ตัวอย่างเช่น การปล่อยปละละเลยไม่ดูแลรักษา ความมั่งง่าย เลินเล่อรู้เท่าไม่ถึงการณ์ การไม่รู้ซึ่งถึงคุณค่าของพุทธสถาน การจับต้องเคลื่อนย้ายโดยปราศจากความระมัดระวัง หรือการจับต้องเคลื่อนย้ายโดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ไม่เหมาะสม และการรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือแม้กระทั่งการลักลอบขุดทำลายเพื่อหาวัตถุมีค่า การจงใจทำลาย ทำให้พุทธสถาน พุทธ

สถานเหล่านั้นแตกหักเสียหาย ผุพังร่อนลงได้ มลพิษของสิ่งแวดล้อมการเปลี่ยนแปลง พุทธสถานตามความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อของตนเอง การทำลายโบราณสถานและพุทธสถาน เพื่อผลประโยชน์ทางการค้า การใช้วัสดุและวิธีการที่ไม่เหมาะสมในการอนุรักษ์หรือซ่อมแซมพุทธสถานและพุทธสถาน สงครามและการจลาจล เป็นต้น อีกประการที่น่าคำนึงถึง คือการพัฒนาบ้านเมือง ได้แก่ การสร้างความเจริญ ตัดถนนหนทาง การขยายพื้นที่ทำการเกษตร การก่อสร้าง สถานที่ราชการ ที่พักอาศัย ฯลฯ มีส่วนที่เป็นภัย ต่อพุทธสถาน เช่น การตัดถนนผ่านไปใกล้พุทธสถานก่อให้เกิดความสั่นสะเทือน ทำให้พุทธสถานแตกกร้าวหรือทรุดเสียหายได้ พุทธสถานส่วนใหญ่ที่ชำรุดเสียหายเนื่องจากสาเหตุเหล่านี้ มักจะชำรุดเสื่อมสภาพอย่างถาวร กล่าวคือ ไม่อาจจะอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพที่ดีดังเดิมได้อีก มักจะมีส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือ หลาย ๆ ส่วนแตกหัก หรือหลุดหายไป ในบางกรณี แม้จะซ่อมแซมให้กลับสู่สภาพเดิมได้ แต่คุณค่าของวัตถุค่อยลงไปอย่างมาก ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปที่ถูกลอบตัดเศียร ประติมากรรมชิ้นเยี่ยมที่ล้มลงแตกกระจาย เป็นต้น

หลักการอนุรักษ์พุทธสถาน

การอนุรักษ์แหล่งพุทธคดี พุทธสถาน และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม มีหลักการที่สำคัญที่ผู้ดำเนินการต้องยึดถือปฏิบัติร่วมกันหลายประการโดยเฉพาะการดำเนินการ ในชั้นปฏิบัติการนั้น มีเครื่องมือ เครื่องใช้ วัสดุ อุปกรณ์ แนวคิด วิธีการและบุคลากร เป็นการเฉพาะทั้งสิ้นแต่ในที่นี้จะกล่าวถึงหลักเบื้องต้นในการอนุรักษ์แหล่งพุทธคดี พุทธสถาน และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ทุกคนสามารถยึดปฏิบัติร่วมกันได้ดังนี้ คือ

1. การรักษาพุทธสถาน เนื่องจากพุทธสถานเป็นสิ่งของที่เคลื่อนที่ได้ ดังนั้น อันดับแรกในขั้นตอนของการอนุรักษ์พุทธสถาน คือ การรวบรวม รักษา และระมัดระวังมิให้พุทธสถานสูญหาย ในส่วนของรัฐบาลนั้น ได้มีการจัดตั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่รวบรวม รักษา และระมัดระวัง มิให้พุทธสถานของชาติเสียหายและสูญหาย คือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามภูมิภาค ต่าง ๆ ทั่วประเทศ แต่เดิมนั้นนิยมตั้งไว้ในวังพุทธในหัวเมืองต่าง ๆ แต่หัวเมืองหลายแห่ง ไม่มีวังพุทธจึงได้ใช้วัดที่สำคัญแทน เพื่อเป็นการประหยัดงบประมาณ และแก้ปัญหา เรื่องที่ดินในการก่อสร้าง อีกทั้งการตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไว้ในวัดมีความเหมาะสมในด้านอื่น ๆ ด้วย คือ

1.1 วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน การตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในวัด จึงทำให้ประชาชนได้เข้าชม และประชาชนจะได้ช่วยกันบริจาคทรัพย์บำรุงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

1.2 วัดมีสถานที่ โดยปกติภายในวัดจะมีอาคารสถานที่อยู่มากจึงสามารถใช้อาคารสถานที่เหล่านั้นมาปรับปรุง เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชั่วคราวในระยะก่อตั้งได้สะดวกเช่น วิหาร ศาลา และพระระเบียง เป็นต้น

1.3 วัดมีบุคลากร เนื่องจากภายในวัดมีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่และพระสงฆ์ย่อมพอใจ ในการกระทำคุณประโยชน์แก่ประชาชนโดยเฉพาะในการบำรุงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เช่น การกำกับดูแล การรับบริจาคพุทธสถาน และการจัดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นต้น

2. การตรวจพุทธสถาน โดยทั่วไปการตรวจพุทธสถาน มักจะกระทำด้วยวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ

ประการที่แรก เพื่อจะได้ทราบว่าพุทธสถานแต่ละชิ้นเป็นพุทธสถานที่สำคัญ สมควรจะสงวนไว้สำหรับชาติหรือไม่ เพียงใด

ประการที่สอง เพื่อจะได้ทราบว่าพุทธสถานแต่ละชิ้นเป็นศิลปะแบบใด เกิดขึ้นในระยะเวลาหรือยุคสมัยใด มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ศิลปะและพุทธคดีเพียงใด รวมทั้งการจัดระบบข้อมูลทางพุทธสถานทุกชิ้นให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า การจัดแสดง การให้บริการข่าวสาร และประโยชน์อื่น ๆ ต่อไป

3. การค้นหาพุทธสถาน มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ เพื่อดำเนินการให้พุทธสถานในท้องที่ต่าง ๆ อยู่สภาพที่ปลอดภัยจากการถูกทำลายด้วยสาเหตุต่าง ๆ และสูญหาย โดยทั่วไป เมื่อมีการค้นพบพุทธสถานจะต้องนำส่งให้ทางราชการ เพื่อให้ทางราชการเป็นผู้ดูแลรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ และสถานที่เก็บรักษา คือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ และสถานที่เก็บรักษา คือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจากสภาพการณ์ในระยะเวลาที่ผ่านมาแล้วได้ว่า การได้มาซึ่งพุทธสถานในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินั้นได้มาโดยสาเหตุที่สำคัญ 4 ลักษณะ คือ

3.1 การเก็บรวบรวมโดยเจ้าหน้าที่ เป็นลักษณะที่มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ ได้ค้นพบพุทธสถาน โดยเฉพาะพุทธสถานที่ถูกทิ้งกระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ และพุทธสถานเหล่านั้นไม่มีผู้ใดหวงแหน เช่น ศิลจารึก ชิ้นส่วนอาคาร และชิ้นส่วนเทวรูป เป็นต้น

3.2 การใช้อำนาจกฎหมาย ในบทบัญญัติทั้งหมด ที่เกี่ยวกับพุทธสถานที่ใช้กันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษปัจจุบันนี้ มักจะบัญญัติไว้ตรงกันว่าพุทธสถานทั้งปวงเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน ผู้พบจะต้องนำส่งให้ราชการ จะเก็บหรือปกปิดไว้ไม่ได้ มิฉะนั้นจะมีโทษและผู้นำส่งให้ทางราชการจะได้รับรางวัลจากทางราชการอีกด้วย

3.3 การใช้งบประมาณเพื่อการซื้อ ในกรณีที่มีผู้ครอบครองพุทธสถาน โดยขอด้วยกฎหมาย และพุทธสถานนั้นมีคุณค่าอย่างครบถ้วนในทุกด้านทางราชการอาจจะพิจารณาซื้อพุทธสถานนั้นเป็นสมบัติของแผ่นดินก็ได้

3.4 การบริจาค นับตั้งแต่ให้มีการเปิดพิพิธภัณฑ์สถานให้ประชาชนเข้าชม ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 เป็นต้นมา ประชาชนที่เข้าชมจำนวนมากเกิดความประทับใจในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จึงได้นำพุทธสถานมาบริจาคให้กับทางราชการอยู่เสมอ โดยได้ตระหนักว่า การบริจาคพุทธสถานดังกล่าวจะยังประโยชน์แก่ตนเอง สังคม และประเทศชาติหลายประการ อาทิ

ประการแรก ชื่อของผู้บริจาคจะปรากฏอยู่ในแผ่นดินตลอดไป

ประการที่สอง พุทธสถานนั้นจะไม่มีวันตกไปเป็นสมบัติส่วนตัวของผู้หนึ่งผู้ใดแน่นอน

ประการที่สาม พุทธสถานได้รับการเก็บรักษาอย่างถูกวิธีโดยรัฐบาลและสถานที่ที่มั่นคงและปลอดภัยกว่าเดิม

ประการที่สี่ พุทธสถานขึ้นนั้นกลายเป็นแหล่งความรู้ของมนุษยชาติ
ประการที่ห้า พุทธสถานขึ้นนั้นจะช่วยให้การเผยแพร่ชื่อเสียงเกียรติคุณของท้องถิ่นและประเทศชาติ (กรมศิลปากร สำนักโบราณคดี, 2547)

2. หลักการอนุรักษ์พุทธสถาน

2.1 การสำรวจพุทธสถาน เป็นขั้นตอนการค้นหาค้นหาให้ทราบว่ามีการพบพุทธสถานปรากฏในที่ใดบ้าง และพุทธสถานแห่งนั้นมีรายละเอียดเป็นอย่างไร เช่น ชื่อ ที่ตั้ง อาณาเขต เส้นทางคมนาคม สภาพภูมิประเทศ รูปร่างลักษณะ ประวัติ และสภาพปัจจุบัน เป็นต้น

ในการดำเนินการขั้นตอนนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะหน่วยงานในท้องถิ่นควรจะเร่งรัดดำเนินการอย่างจริงจัง ก่อนที่พุทธสถาน แหล่งพุทธคดีและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจะถูกทำลายไปจนหมดสิ้น ในปัจจุบันมีหน่วยงานในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการนั้นหลายหน่วยงาน อาทิ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นประจำจังหวัด หน่วยศิลปากร สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานศึกษาธิการอำเภอ , วิทยาลัยครู, และมหาวิทยาลัย เป็นต้น หน่วยงานเหล่านี้มีบทบาทอยู่ตรงรองรับให้ดำเนินการดังกล่าวได้ทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังมีองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่สามารถสนับสนุนการดำเนินการสำรวจพุทธสถานได้อีก และประการสำคัญ ประชาชนในชาติทุกคนสามารถดำเนินการดังกล่าวได้ ด้วยเหตุนี้เพื่อให้การสำรวจพุทธสถานของประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพในมาตรฐานเดียวกัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรจะทำแบบสำรวจ และประสานงานแจกจ่ายไปยังผู้ที่เกี่ยวข้อง และขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่และประชาชนในการกรอกแบบสำรวจดังกล่าวด้วย เมื่อดำเนินการสำรวจพุทธสถานแล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการนี้ควรจัดทำระบบ ข้อมูล ทะเบียน แผนที่ และตีพิมพ์ผลการสำรวจออกเผยแพร่ เพื่อประโยชน์ในการต่าง ๆ ต่อไป

2.2 การตรวจสอบพุทธสถาน เป็นขั้นตอนในการสำรวจพุทธสถานในขั้นตอนนี้เมื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทราบข้อมูลจากการสำรวจพุทธสถานแล้ว ให้จัดส่งเจ้าหน้าที่หรือนักวิชาการหรือแหล่งข้อมูล หรือนักพุทธคดี หรือผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับพุทธสถานออกไปยังพุทธสถานทุกแห่ง เพื่อการตรวจสอบพุทธสถานในชั้นรายละเอียด โดยอาจจะต้องศึกษาค้นคว้าถึงรูปแบบทางศิลปะ อายุสมัย และความสำคัญด้วย โดยพิจารณาดำเนินการตามความจำเป็น และตามควรแก่กรณี

2.3 การศึกษาพุทธสถาน ขั้นตอนนี้นับได้ว่าเป็นขั้นตอนที่ดำเนินการได้ลำบากยากเย็นกว่าขั้นตอนอื่น ๆ เพราะพุทธสถานในแต่ละท้องถิ่นและในประเทศไทยมีมาก จึงยากที่จะรักษาได้อย่างทั่วถึงทุกแห่งในเวลาเดียวกัน จึงควรจะต้องจัดลำดับความสำคัญ ความเร่งด่วนและความจำเป็นการรักษาพุทธสถานเหล่านั้น แล้วดำเนินการไปตามลำดับ อย่างไรก็ตาม พุทธสถานทุกแห่งจะต้องได้รับการเอาใจใส่ดูแล และรักษาในทันที ที่มีการค้นพบจะพึงไว้เฉย ๆ ไม่ได้ ดังนั้น (ปรีชา นุ่นสุข, 2532) จึงได้มีการกำหนดให้มีการรักษาพุทธสถานใน 3 ลักษณะ คือ

3. การรักษาสภาพ ในขั้นตอนนี้ต้องดำเนินการให้พุทธสถานได้รับการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพเดิม ไม่ให้ถูกทำลายเสียหายมากไปกว่าที่ค้นพบในครั้งแรก โดยใช้มาตรการห้ามปรามมิให้ผู้ใดรื้อทำลาย หรือบุกรุกพุทธสถาน

3.1 การปรับปรุงสภาพ ในขั้นนี้เป็นการรักษาดูแลให้พุทธสถานที่ชำรุดทรุดโทรมอยู่มีสภาพที่ดีขึ้น เช่น การกำจัดวัชพืชที่ปกคลุมอยู่ให้หมดไป และคำจูนป้องกันตัวพุทธสถานมิให้พังทลายต่อไปอีก เป็นต้น

3.2 การบูรณปฏิสังขรณ์ เป็นขั้นตอนที่เน้นการรักษาพุทธสถานให้มีความมั่นคงขึ้น ยุติการพังทลาย แต่ให้รักษารูปแบบทางศิลปะและสภาพเดียวกันที่ได้ค้นพบในครั้งแรก ไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิ่มเติมใด ๆ ในพุทธสถาน พุทธสถานปรากฏอยู่อย่างใดก็ให้คงไว้อย่างนั้น โดยต้องดำเนินการตามหลักการบูรณะพุทธสถานอย่างเคร่งครัด จะละเลยไม่ได้

การบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถานในประเทศไทยนั้น ในระยะที่ผ่านมาได้ปรากฏผลเสียบางประการ กล่าวคือ ในการบูรณะพุทธสถาน เอกชนหรือประชาชนมักจะศรัทธาบำเพ็ญกุศลในการบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถาน โดยเฉพาะพุทธสถานในพระพุทธศาสนา ในการบูรณปฏิสังขรณ์ผู้ดำเนินการบางรายมักขอบรื้อหรือแก้ไขแบบอย่างของเดิมของพุทธสถาน หรือ เปลี่ยนแปลงแบบอย่างของพุทธสถานไปตามชอบใจตนจนสูญเสียความเป็นพุทธสถานไป

สรุปได้ว่า ในการบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถาน โดยเฉพาะในส่วนที่มีผู้มีจิตศรัทธาอุดหนุนการปฏิสังขรณ์ ให้ทุกฝ่ายกวดขันให้มีการปฏิบัติตามหลักการบูรณะพุทธสถานอย่างเคร่งครัด ดังนี้ ประการแรก ในกรณีที่ผู้มีจิตศรัทธาจะบูรณปฏิสังขรณ์พุทธสถานที่สำคัญมีการชี้แจงและควบคุมให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทำตามรูปแบบเดิม อย่าให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปร่างลักษณะและสวดลายของพุทธสถานไปเป็นอย่างอื่นตามใจชอบ ประการที่สอง อย่าให้มีการรื้อทำลายพุทธสถานที่สำคัญ เพื่อจะสร้างของให้ขึ้นมาแทน ประการที่สาม อย่าให้มีการก่อสร้างของใหม่ขึ้นในโบราณสถาน เพราะจะทำให้พุทธสถานเสียหายและเสื่อมคุณค่า

หลักการบูรณะพุทธสถาน

คณะกรรมการว่าด้วยพุทธสถานศิลปวัตถุ (Le conseil superieur des antiquites at des beaux-arts) ซึ่งเป็นผู้รักษามาตรฐาน ของการบูรณะพุทธสถาน ในประเทศอิตาลีและเป็นศูนย์การของการพบปะเจรจาทางวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และวิชาการ โดยผู้แทนนานาชาติมีความเห็นว่า การบูรณะพุทธสถานเป็นงานหนักและต้องรับผิดชอบมาก เพราะคุณค่าของพุทธสถานมีไม่น้อยกว่าคุณค่าของพุทธสถานที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นอกจากนั้นการบูรณะพุทธสถานยังเพิ่มพูนความรู้ทางพุทธคดี ประวัติศาสตร์ ศิลปะ สถาปัตยกรรมและวิชาการสาขาอื่น ๆ อีกด้วย

จากประสบการณ์คณะกรรมการวิชาการชุดนี้ที่ผ่านมาคณะกรรมการการคณะนี้มีมติว่าด้วยเรื่องการบูรณะพุทธสถาน หรือ “หลักการบูรณะพุทธสถาน ค.ศ.1931” ดังนี้

1. ในการบูรณะพุทธสถาน ให้เสริมเฉพาะความมั่นคงแข็งแรง ของพุทธสถานพยายามหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงและการทำลายพุทธสถาน

2. ในการบูรณะพุทธสถานที่จะทำเพื่อความงาม และเอกภาพทางสถาปัตยกรรมจะต้องคำนึงถึงพุทธสถานที่เหลืออยู่ อย่าอาศัยการสันนิษฐาน และต้องศึกษาจากส่วนที่เป็นของแท้ดั้งเดิม ไม่ใช่จากส่วนที่ต่อเติมขึ้นภายหลัง

3. ในการบูรณะพุทธสถานที่เก่าแก่มาก จนหาความเกี่ยวข้องกับอารยธรรมสมัยใหม่ไม่ได้ ไม่ควรจะต่อเติมเสริมต่อ ควรจะใช้วิธีรีดและทำรากฐานให้มั่นคง และประกอบเข้ารูปเดิม คือ การเอาส่วนที่แตกหลุดไปแล้ว แต่ยังหาพบได้ในบริเวณนั้นมาประกอบให้เป็นรูปเดิม ถ้าจำเป็นต้องต่อเติมก็ให้ทำการทรงตัวหรือเพื่อความแข็งแรงเท่า

4. การบูรณะพุทธสถานรุ่นใหม่ ควรใช้วิธีการให้คล้ายของเดิม และการบูรณะไม่ควรจะไปเปลี่ยนรูปร่างของพุทธสถานนั้น ๆ

5. ชิ้นส่วนวัตถุทุกชิ้นที่มีคุณค่าทางศิลปะและเป็นอนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นของยุคใดสมัยใด เมื่อค้นพบควรจะต้องเก็บรักษาไว้อย่างดี การจะพิจารณาว่าชิ้นส่วนวัตถุชิ้นใดมีความสำคัญเพียงใด ไม่ควรจะเป็นความเห็นของเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการตามโครงการบูรณะพุทธสถานแต่ผู้เดียว

6. สิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นใหม่ในบริเวณใกล้เคียงกับพุทธสถาน ควรระวังไม่ให้ขนาด สีและแบบ ไปทำลายคุณค่าของพุทธสถานนั้น ๆ

7. การต่อเติมที่จำเป็นต้องทำ เพื่อความแข็งแรงของพุทธสถาน ไม่ว่าจะเป็นเพียงบางส่วน หรือ ทั้งหมด ควรต่อเติมให้น้อยที่สุด เท่าที่จะทำได้ การสร้างใหม่หมด จะทำได้กับพุทธสถานที่มีทรงเรขาคณิตเรียบ ๆ และไม่มีลวดลายตกแต่งเท่านั้น

8. การต่อเติมที่สร้างขึ้นใหม่ จะต้องแสดงให้เห็นได้ชัดเจน โดยการใช้วัสดุแตกต่างกับของเดิม หรือโดยการต่อเติมเพียงคร่าวๆ ไม่มีลวดลายเช่นของเดิมหรือโดยการทำเครื่องหมายบอกไว้ก็ได้ การทำดังกล่าวทั้ง 3 ประการ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการบูรณะพุทธสถานครั้งต่อไปแล้วยังทำให้ไม่เกิดการเข้าใจผิดในหลักฐานทางประวัติศาสตร์และพุทธคดีอีกด้วย

9. การเคลื่อนย้ายของเก่าออก และเอาของใหม่เข้ามาแทนที่ ควรทำโดยอาศัยหลักวิชาการทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้าช่วย ไม่ควรทำโดยไม่มีหลักฐานทฤษฎี

10. ของที่ได้จากการขุดค้นและการสำรวจทางพุทธคดี ต้องดูแลรักษาอย่างดี และอย่างถูกต้อง

11. การบูรณะพุทธสถานแต่ละครั้งก็เช่นเดียวกับการขุดค้นทางพุทธคดีควรทำเอกสารในรูปของรายงานทางวิชาการ ซึ่งรวบรวมจากบันทึกรายวันของการบูรณะพุทธสถาน มีภาพวาดและภาพถ่ายประกอบ รายงานทางวิชาการดังกล่าว ควรบอกโครงสร้างและรูปร่างของพุทธสถานอย่างละเอียด รวมทั้งการปฏิบัติงานทุกระยะของการบูรณะพุทธสถานด้วย

คณะกรรมการการคณะนี้เห็นพ้องต้องกันว่า การบูรณะพุทธสถาน เป็นเรื่องยุ่งยากเพราะแต่ละแห่งมีปัญหาไม่เหมือนกัน หลักการต่าง ๆ ในการบูรณะพุทธสถานข้างต้นทั้ง 11 ข้อ ควรจะนำมาตรวจสอบและประชุม สัมมนา และอภิปรายร่วมกันเป็นครั้งคราว จึงขอเสนอแนะดังต่อไปนี้ คือ

ประการแรก ในการบูรณะพุทธสถานทุกครั้ง ไม่ว่าจะดำเนินการโดยเอกชนหรือส่วนราชการก็ตาม ขอให้ยึดถือข้อแนะนำข้างต้นทั้ง 11 ข้อ เป็นหลักในการดำเนินงาน

ประการสอง ควรจะมีการพบปะกันระหว่าง ผู้ควบคุมการบูรณะพุทธสถาน ณ กรุงโรม ปีละครั้ง เพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปัญหาที่ตนได้พบ พร้อมทั้งวิธีการแก้ปัญหา นั้น ๆ ให้กันและกันฟัง

สรุปได้ว่า หลักสัปปายะ 7 คือหลักการที่จะเสริมสร้างความสะดวกสบายไม่ว่าจะเป็นด้านสถานที่ด้านอาหารด้านบุคลากรที่ดูแลศาสนสถานรวมถึงด้านธรรมะที่เกี่ยวข้องกับการดูแลศาสนสถานให้เหมาะสมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาวัดที่มีพุทธศาสนภายในวัดเป็นจำนวนมากจะเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีการพัฒนาองค์ความรู้ที่สร้างเสริมทำให้ผู้คนได้เข้าใจประวัติศาสตร์รวมถึงการสร้างองค์ความรู้ให้บุคลากรภายในวัดมีพระภิกษุ สามเณร คนวัด อุบาสก อุบาสิกาที่ทำหน้าที่จะทำให้การดูแลรักษาพระพุทธสถาน การพัฒนาที่ยั่งยืนสร้างแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นเชิงวัฒนธรรมที่ดีการบูรณะปฏิสังขรณ์รักษาสสิ่งที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดจะทำให้เกิดการพัฒนาโดยองค์รวมทำให้วัดน่าสนใจและได้ศึกษาสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่พุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้ว่าเป็นที่จับข้อมือเหตุการณ์หลาย ๆ เหตุการณ์ที่เกิดพิจารณาเกิดขึ้นในพุทธศาสนาสิ่งที่พระภิกษุสามเณรจะทำได้คือสร้างองค์ความรู้ที่ดีเกิดองค์ความรู้ที่ทำให้ประชาชนศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาองค์ความรู้และสามารถทำให้พุทธศาสนายั่งยืนต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร สำนักโบราณคดี. (2547). *คู่มือการปฏิบัติงานการดูแลรักษาโบราณสถาน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.
- กรมศิลปากร สำนักโบราณคดี. (2547). *คู่มือการปฏิบัติงานการดูแลรักษาโบราณสถาน*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น.
- กรมศิลปากร. (2527). *งานจัดทำแผนแม่บทโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ข่าวพาณิชย์.
- ปราณสุวีร์ อวอร่วมรัมย์. (2566). สัปปายะ 4 อย่าง. สืบค้น 20 มกราคม 2566 จาก <http://www1.onab.go.th/index.php?option=com>.
- ปรีชา นุ่นสุข. (2532). “การอนุรักษ์และพัฒนาโบราณวัตถุสถานในท้องถิ่น”. วารสารสหวิทยาลัย(4)1. (พฤษภาคม-ตุลาคม) : 105.